

УДК 37(477)

Дрижак В.В., Єрмак С.М.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДИ, СТРУКТУРУ ТА ФОРМИ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО ОСВІТУ"

5 вересня 2017 року Верховна рада України прийняла новий Закон України "Про освіту" № 2145-VIII. Даний закон встановлює самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, а також достатньо велику кількість інших освітянських новацій, які перевірені практикою багатьох європейських систем освіти.

А відтак у статті розглянуто та проаналізовано такі організаційно-правові та педагогічні категорії як види освіти, структура освіти.

Окреслено умови здобуття повної середньої, професійної та вищої освіти в Україні в різних формах.

Акцентовано увагу на відповідність рівнів освіти рівням національної рамки кваліфікацій та на встановлення і визначення переліку певних компетентностей, які є типовими для відповідного рівня.

У статті наведено деякі коментарі щодо окремих аспектів реалізації розглянутих категорій.

Ключові слова: Закон України "Про освіту", здобувачі освіти, компетентності, види освіти, форми здобуття освіти, складники освіти, рівні освіти, заклади освіти, рівні Національної рамки кваліфікацій.

Освіта – це одна з галузей за розвитком та станом якої завжди визначали ступінь успішності та заможності суспільства починаючи ще з стародавніх часів. З кожним роком зростав обсяг інформації, а способи отримання цієї інформації спрощувались. Світова спільнота все частіше висловлювалась про впровадження нових моделей освіти. Закономірно виникло питання про реформування системи освіти і в Україні. Цьому питанню присвятили свої роботи В. Андрущенко [1], І. Іванюк [2], В. Луговий [3] та ін.

Неодноразово звучало, що ми мусимо орієнтуватись на європейську модель. Навіть була підписана низка зобов'язуючих документів та договорів з країнами Європейської спільноти, проте система освіти в Україні залишалась спадком і копією тоталітарної системи Радянського Союзу. Фахівці підготовлені за таких умов не тільки не задовольняли роботодавців, а й жодним чином не були орієнтовані на розвиток та самоосвіту. І навіть зміни, що вносились до основного освітянського закону та спеціальних законів, суттєво не наближали систему української національної освіти до європейських вимог і стандартів.

5 вересня 2017 року Верховна рада України прийняла новий Закон України "Про освіту" № 2145-VIII (далі – Закон). Закон встановлює достатньо велику кількість освітянських новацій, зокрема, введення не лише нових понять, таких як "універсальний дизайн у сфері освіти", "індивідуальна освітня траєкторія", або "розумне пристосування", але, і сучасні, прогресивні, перевірені практикою багатьох європейських систем освіти такі категорії як види освіти, форми здобуття освіти, структура освіти.

А відтак, зупинимось на них та проаналізуємо ці питання з організаційно-правової та педагогічної точки зору.

Стаття 8 Закону визначає, що особа може реалізувати своє право на освіту впродовж життя в трьох основних видах:

– у виді формальної освіти, коли освіта здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій);

– у виді неформальної освіти, при якій освіта здобувається, як правило, за освітніми програмами, які не передбачають присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти;

– у виді інформальної освіти, тобто, самоосвіти, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, у тому числі і в процесі трудової діяльності. Даний вид не регламентований навчальними планами, освітніми програмами, строком, методами та формами навчання.

Інтерпретація останніх двох видів освіти (неформальна та інформальна) є новою для українського освітянського середовища. Тому результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів, здобуті в рамках неформальної та інформальної

освіти, будуть визначатись в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством, оскільки формальна освіта передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня та здобуття кваліфікацій, визначених державою.

До речі, під рівнем освіти в Законі розуміється завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій, а під кваліфікацією – визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання) [5].

Щодо компетентностей, то це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Проте в деяких випадках, здобуття освіти неформальним шляхом, може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій, що для формальної освіти є обов'язковою умовою.

Інформальна освіта таких наслідків не передбачає, оскільки певні компетентності особа здобуває під час активної повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям [5].

Далі аналізуючи основні положення Закону, слід зазначити, що стаття 9, значно розширює права здобувачів освіти стосовно форм її здобуття.

Крім, традиційних для нашої системи освіти форм її здобуття, таких як денна, заочна, вечірня, дистанційна, введено ряд нових форм: мережева, сімейна, педагогічний патронаж, на робочому місці тощо.

Отже, законодавство України у сфері освіти встановлює три основні форми освіти її здобуття: інституційну, індивідуальну і дуальну.

У свою чергу, кожна із названих форм являє собою підгрупу форм, які характеризуються подібними ознаками.

Зокрема, інституційна форма здобуття освіти є традиційною для України, і вона включає: очну, заочну, дистанційну і мережеву форми.

При очній формі здобуття освіти передбачається, що здобувачі освіти, беруть безпосередню участь в освітньому процесі в закладі освіти. Очна форма може бути як денною – для здобувачів, основним видом діяльності яких є навчання, так і вечірньою, як правило, для працюючої молоді.

Спосіб організації навчання здобувачів освіти, який передбачає поєднання процесу самостійного оволодіння освітньою програмою та навчання під час короткочасних навчально-екзаменаційних сесій, яких як правило, дві протягом навчального року, являє собою традиційну заочну форму здобуття освіти.

Індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається у спеціалізованому середовищі за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу, чинне законодавство у сфері освіти визначає як дистанційну форму її здобуття.

При запровадженні закладом освіти дистанційного навчання широко використовуються сучасні психолого-педагогічні та інформаційно-комунікаційні технології, які забезпечують створення необхідного спеціалізованого середовища для освітньої взаємодії його учасників.

Мережева форма здобуття освіти передбачає залучення до освітнього процесу на договірних засадах декількох суб'єктів освітньої діяльності. Як правило, це: педагогічні та науково-педагогічні працівники, практики – визнані професіонали у певній галузі діяльності, видатні особи, заслужені діячі тощо.

Екстернатну форму здобуття освіти (екстернат) можна віднести до історичних способів організації навчання здобувачів освіти.

При екстернатному навчанні:

- освітня програма повністю засвоюється здобувачем освіти самостійно;
- оцінювання результатів навчання здійснюється компетентними органами закладів освіти;
- присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства.

Абсолютно новою для вітчизняної системи освіти є сімейна форма її здобуття, яку в Законі, ще трактують як домашню. У формі сімейної (домашньої) освіти можна здобути дошкільну та повну середню освіту як види формальної освіти, так і неформальну освіту.

Спосіб організації освітнього процесу за сімейною формою передбачає: самостійне навчання батьками власних дітей; відповідальність батьків за здобуття їхніми дітьми освіти на рівні не нижче державних стандартів освіти; оцінювання результатів навчання дітей в закладах освіти відповідно до чинного законодавства; присудження дітям закладами освіти освітніх кваліфікацій відповідно до законодавства, якщо вони успішно пройшли атестацію (оцінювання результатів навчання дітей в закладах освіти відповідно до чинного законодавства).

Аналізуючи сімейну форму навчання, слід акцентувати увагу читачів на тому, що важливого значення набуває відповідальність батьків за здобуття їхніми дітьми загальної середньої освіти на рівні

не нижче державних стандартів освіти, оскільки повна загальна середня освіта є обов'язковою для кожного громадянина України. Тому, батьки, якщо вони беруть на себе відповідальність за здобуття їхніми дітьми повної загальної середньої освіти, вони самі повинні, мабуть, мати вищу освіту, мабуть навіть педагогічну, глибокі знання з навчальних предметів, досвід навчання, певні уміння тощо.

Особи, які за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, потребують особливої уваги з метою забезпечення доступності здобуття освіти, вводиться педагогічний патронаж, який передбачає надання педагогічними працівниками допомоги таким особам, в засвоєнні освітньої програми.

Професійну (професійно-технічну) освіту здобувач може здобути на робочому місці. При цьому, оволодіння освітньою програмою відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців – практиків, залучених до освітнього процесу.

І нарешті, остання форма здобуття освіти – дуальна. Дуальна форма передбачає поєднання двох способів навчання:

- навчання осіб в закладах освіти;

- навчання на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору [5].

Слід також наголосити, що будь-яка особа має право здобувати освіту в різних формах або поєднувати їх.

Декілька слів про складники та рівні освіти. Це питання регламентує стаття 10 Закону, згідно якої, невід'ємними складниками системи освіти в Україні є: дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; позашкільна освіта; спеціалізована освіта; професійна (професійно-технічна) освіта; фахова передвища освіта; вища освіта; освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта.

Кожний складник освіти відповідає певному рівню освіти, які також визначаються Законом, і, кожний з яких, приведений у відповідність до рівнів Національної рамки кваліфікацій (їх 11 (одинадцять)), що можуть містити підрівні.

Національна рамка кваліфікацій – це системний і структурований за компетентностями опис її рівнів, призначена для використання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, установами та організаціями, закладами освіти, роботодавцями, іншими юридичними та фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій, і яка затверджується Кабінетом Міністрів України.

Вона ґрунтується на європейських і національних стандартах та принципах забезпечення якості освіти, враховує вимоги ринку праці до компетентностей працівників та запроваджується з метою гармонізації норм законодавства у сферах освіти і соціально-трудова відносин, сприяння національному та міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні, налагодження ефективної взаємодії сфери освіти і ринку праці.

Рівні Національної рамки кваліфікацій встановлюють сукупність певних компетентностей особи, які є типовими для кваліфікацій відповідного рівня, що також включає готовність особи до навчання упродовж життя [5].

Отже, відповідно до чинного законодавства, рівнями освіти в Україні є:

1. Дошкільна освіта. Дошкільна освіта відповідає нульовому рівню Національної рамки кваліфікацій, який визначає здатність особи під безпосереднім контролем іншої особи адекватно діяти у відомих простих ситуаціях.

2. Повна загальна середня освіта. Дванадцятирічна повна загальна середня освіта включає три рівні:

- початкову освіту (навчання – 4 роки), яка відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій, який визначає здатність особи виконувати прості завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері роботи або навчання, виконувати завдання під безпосереднім керівництвом іншої особи;

- базову середню освіту (навчання – 5 років), яка відповідає другому рівню Національної рамки кваліфікацій, який визначає здатність особи виконувати типові нескладні завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері роботи або навчання, виконувати завдання під керівництвом з елементами самостійності;

- профільну середню освіту (навчання – 3 роки), яка відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій, який визначає здатність особи виконувати виробничі або навчальні завдання середньої складності за визначеними алгоритмами та встановленими нормами часу і якості.

Навчання учнів за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти починається:

- для здобуття початкової освіти (заклад освіти – початкова школа) – з 1 вересня 2018 року;

- для здобуття базової середньої освіти (заклад освіти – гімназія) – з 1 вересня 2022 року;

- для здобуття профільної середньої освіти (заклад освіти – ліцей) – з 1 вересня 2027 року.

Здобуття профільної середньої освіти передбачає два спрямування: академічне – профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, і поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти; професійно орієнтоване на ринок праці профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, та професійно орієнтованого підходу до навчання з урахуванням здібностей і потреб учнів. Здобуття профільної середньої освіти за будь-яким спрямуванням не обмежує право особи на здобуття освіти на інших рівнях освіти.

Побіжно можна зауважити, що здобуття повної загальної середньої освіти забезпечують також такі заклади освіти:

- спеціальна школа – заклад загальної середньої освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку;
- санаторна школа – заклад загальної середньої освіти з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;
- школа соціальної реабілітації – заклад загальної середньої освіти для дітей, які відповідно до рішення суду потребують особливих умов виховання;
- навчально-реабілітаційний центр – заклад загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку.

3. Професійна (професійно-технічна) освіта. Професійна (професійно-технічна) освіта також включає три рівні:

- перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, який відповідає другому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, який відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, який відповідає четвертому рівню Національної рамки кваліфікацій. Четвертий рівень Національної рамки кваліфікацій визначає здатність особи самостійно виконувати складні спеціалізовані виробничі чи навчальні завдання у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, зокрема в нестандартних ситуаціях.;

4. Фахова передвища освіта. Фахова передвища освіта, яка відповідає п'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій, визначає здатність особи самостійно виконувати складні спеціалізовані виробничі чи навчальні завдання в окремій галузі професійної діяльності або у процесі навчання, нести відповідальність за результати своєї діяльності та контролювати інших осіб у певних ситуаціях;

5. Вища освіта. Вища освіта має п'ять рівнів:

– початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, який відповідає шостому рівню Національної рамки кваліфікацій і визначає здатність особи вирішувати типові спеціалізовані задачі в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів відповідних наук і характеризується певною невизначеністю умов, нести відповідальність за результати своєї діяльності та контролювати інших осіб у певних ситуаціях;

– перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, який відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій і визначає здатність особи вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідних наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов;

– другий (магістерський) рівень вищої освіти, який відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій і визначає здатність особи розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог;

– третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти, який відповідає дев'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій і визначає здатність особи розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики;

– науковий рівень вищої освіти, який відповідає десятому рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здатність особи визначати та розв'язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності, які є ключовими для забезпечення стійкого розвитку та вимагають створення нових системоутворювальних знань і прогресивних технологій.

В Україні вищу освіту можна здобути у вищому навчальному закладі такого типу як університет, академія, інститут та коледж, що утворюється у формі державної, комунальної, приватної установи і працює на засадах неприбутковості [4].

6. Позашкільна освіта та освіта дорослих. У системі позашкільної освіти та освіти дорослих (включно з післядипломною освітою) можуть здобуватися часткові кваліфікації відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій. Часткові кваліфікації, які здобуваються в системі позашкільної освіти, можуть відповідати нульовому – третьому рівням Національної рамки кваліфікацій.

Висновки. Закон України "Про освіту" набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім деяких статей. А відтак, держава повинна створювати умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, заохочувати їх, громадяни України та інші особи могли реалізувати своє право на освіту впродовж всього життя шляхом здобуття формальної, неформальної та інформальної освіти в інституційній, індивідуальній або дуальній формах.

Використані джерела

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту. 2-ге вид., доп. Київ, 2008. 819 с.
2. Іванюк І.В. Освітня політика: навч. посіб. Київ, 2006. 226 с.
3. Луговий В.І. Державна політика і управління в освіті: десять років становлення (досвід досліджень, розробок і впроваджень у сфері державного управління). Київ, 2005. 356 с.
4. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 37–38, Ст. 2004.
5. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178-179).

Drizhack V., Yermak S.

TO THE ISSUE ON THE TYPES, STRUCTURE AND FORMS OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE LAW OF UKRAINE "ON EDUCATION"

Education is one of the industries whose development and status has always determined the degree of success and prosperity of society since ancient times. Every year, the amount of information has grown, and the ways of obtaining this information have been simplified. The world community has increasingly discussed the introduction of new models of education. The question about reforming the education system in Ukraine has arose naturally. Repeatedly it sounded that we should focus on the European model. The researchers conducted a comparative analysis of the educational systems of European countries; a lot of articles were prepared on this subject and a number of thesis were defended. Even a number of binding documents and treaties with the countries of the European community were signed, but the education system in Ukraine remained a legacy and a copy of the totalitarian system of the Soviet Union. Specialists prepared in such conditions not only did not satisfy employers, but were also in no way focused on development and self-education. And even the changes made to the basic educational law and special laws did not significantly bring the system of Ukrainian national education closer to European requirements and standards.

On September 5, 2017, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the new Law of Ukraine "On Education" No. 2145-VIII. This law establishes the independence of the participants in the educational process while conducting pedagogical, scientific and pedagogical, scientific and/or innovative activities, as well as a sufficiently large number of other educational innovations that have been practiced in many European educational systems.

Therefore, such organizational, legal and pedagogical categories as types of education and structure of education are considered and analyzed in the article.

The conditions for obtaining full secondary, vocational and higher education in Ukraine in various forms are outlined.

The emphasis is put on the relevance of the levels of education to the levels of the national qualifications framework and on the establishment and definition of the list of certain competences that are typical for the corresponding level.

The article gives some comments on certain aspects of the implementation of the categories, that are considered in the article.

Key words: *Law of Ukraine "On Education", recipients of education, competences, types of education, forms of education, components of education, educational levels, educational institutions, levels of the National qualification framework.*

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.